

СЕКЦИЯ 9
SESSION 9

Заң ғылымдарының қазіргі жағдайы және даму мәселелері
Current state and problems of development of legal sciences
Hukuki ilimlerin güncel durumu ve gelişmesi ile ilgili meseleler
Современное состояние и проблемы развития юридических наук

УДК 340-11

Ағдарбеков Т.

з.ғ.д., ҰҒА академигі, С.Демирель университетінің профессоры

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІНІҢ ФЕОДАЛИЗМ
НЕГІЗІНДЕГІ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация: В данной работе главной задачей, является давать новые оценки об особенностях возникновения национальной государственности народов Средней Азии и Казахстана на основе феодализма, но и объяснить прошлое в соответствии требованиям нового времени, то есть используя новые факты указать, еще какие факторы непосредственно оказали влияние на возникновение национальной государственности данного региона, чтобы планировать перспективу ее дальнейшего развития.

Ключевые слова: Государство, право, национальное государство, феодализм.

Тәуелсіздігіміздің 25 жылдық мерейлі тойы қарсаңында Орта Азия мен Қазақстандағы көшпелі халықтардың ұлттық мемлекеттілігінің пайда болуы мен дамуы туралы теорияларға жаңаша сараптама жасап, оларды іске асыру кезеңдеріндегі ерекшеліктерге ғылыми-теориялық баға беріп, ұлттық мемлекеттілігіміздің болашақтағы дамуын жобалауымыз ғана емес, өткенді бүгінгі күнге сай жаңаша түсіндіру болып табылады және көшпелі халықтардың мемлекеттерінің пайда болуына тікелей әсер еткен бұрынғы факторлардан басқа да жаңа факторларды ескеріп толықтыру қажеттігі туындады.

Елбасымыз Н.А.Назарбаев «Тарих толқынында» атты еңбегінде «Дербес мемлекет құру туралы ғасырлар бойы армандап келген мақсатын жүзеге асырып, оны нақты мазмұнмен толықтыра түсетін кезеңге жетті» деп және ұлттық-мемлекеттік құрылысы туралы қандай проблемаларға көңіл аудару керектігін нақты атап көрсетті: «Сонымен қатар ұлттық-мемлекеттік құрылыстың барысында пайда болатын табиғи қарама-қайшылықтарды жеңе отырып, одан әлдеқайда кең көлемді проблемаларды да айқын көре білу қажет, ал ол проблемаларды шешу егемендікті нығайта түсу міндеттерін нақты іс жүзінде орындап шығуға көмектесетін болады» деді.

Сондықтан, Қазақстандағы ұлттық мемлекетіміздің әрі қарай құқықтық мемлекет құру процессіндегі басты қажеттілік «ұлт мәселесіне қатысты жалпы үрдісті танып түсіну, сөз жоқ, қажет. Мұнсыз мемлекеттік дамудың логикасын бажайлау мүмкін емес»[1].

Орта Азия мен Қазақстандағы көшпелі халықтардың мемлекеттілігінің пайда болуы мен дамуын алғашқы рет зерттеген көрнекті ғалымдар: А.Чулошников [2], Г.А.Попов [3], Н.А.Логутов [4] және Л.П.Потапов [5], буржуазиялық методология негізінде, қазақтардың, қырғыздардың, түрікмендердің және басқа да көшпелі халықтардың XX ғасырға дейін тек рулық қоғамда ғана өмір сүргендігі туралы қортындыға келген [6].

Бұл ғылыми теориялық қортындының мазмұнына үңілсек, көшпелі және жартылай көшпелілер, негізінен мал шаруашылығымен шұғылданған, оларда революцияға дейін үстемдік еткен тек рулық қарым-қатынас, таптарға бөлінбеген, таптық күрес және таптық қанаушылық болмаған [7] деген тұжырымға келіп саяды.

Кеңестік басқару кезіндегі көрнекті ғалымдардың қортындылары көп уақытқа дейін ғылыми-теориялық зерттеулерде басшылыққа алынып, ұлттардың ұлттық мемлекетінің құрылуына зияндық ықпалын тигізді.

Көшпенділердің рулық құрылымы жөніндегі бұл теория ғалымдардың кейінгі зерттеулерінде көрініс тауып, қате «теория» болғандығы дәлелденді. Г.Тоғжановтың «О казахском ауле», П.В.Погорельскийдің және В.С.Башраковтың «Экономика кочевого аула Киргизстана» және басқалардың еңбектерінде мал баққан көшпелі халықтардағы таптың болғаны және таптық қарым-қатынастың қоса дамығандығы толық дәлелденген. Ташкент қаласындағы 1954 жылы шақырылған, белгілі ғалымдар қатынасқан ғылыми сессияда күн тәртібіндегі қаралатын негізгі мәселелердің объектісінде, Орта Азия және Қазақстандағы патриархалды-феодалдық қатынастардың негізін және көшпелі қазақ қоғамындағы феодалдық қатынастардың ерекшелігін ғылыми тұрғыдан терең деңгейде жан-жақты ғылыми-теориялық талқылау көзделді.

Белгілі ғалымдар: В.Ф.Шаяхметов, С.И.Ильясов және экономист С.Е.Толыбеков [8], өз идеяларын ортаға салып, көшпелі халықтардағы қоғамдық ерекшеліктердің үстемдігін қолдады. Сессия барысында көшпелілердің қоғамдық ерекшеліктеріне, маңыздылығына көңіл аударылып, ғылыми-теориялық талқылауға қатынасқандардың көпшілігінің пікірлері бойынша, Орта Азия мен Қазақстандағы сол кезеңдердегі көшпелілер қоғамындағы қалыптасқан ерекше феодалдық формация концепциясы мойындалды [9]. Ғалымдар В.Ф.Шаяхметов, С.И.Ильясов, С.Е.Толыбеков, көшпенділердегі феодалдық қатынастардың ерекшелігін, феодалдық эксплуатацияның экономикалық және феодалдық қанаудың негізін құрайтын жерге меншіктіктің жоқтығынан көрді. Олардың пікірі бойынша, феодалдық меншіктілік жер мен жайылымға емес, малға ғана феодалдық меншіктілік болуы тиістілігін қолдаған [10]. Бірақ сессияға қатынасушылар ғалымдардың жоғарыдағы пікірлеріне қарсы шығып, көшпенділердің негізгі өндіріс құралдарына жердің жататындығын, ал қоғамдық қатынастардың негізіне, отырықшы тайпалардағыдай феодалдық меншіктіліктің тек жерге ғана қатынастылығын мойындаған және патриархалды феодалдық қатынастарды, сессияға қатынасушылардың пікірлері бойынша феодалдық екендігі мойындалған және олардың феодализмге тән экономикалық заңдар негізінде дамитындығы айтылған.

Ташкенттегі 1954 жылғы ғылыми-теориялық сессия Орта Азия мен Қазақстандағы көшпелі халықтар мемлекеттілігінің алғышарттары, ерекше феодалдық формация туралы қортындыларының маңыздылығын басқа да белгілі ғалымдар Л.Гумплович және Б.Я.Владимирцов қолдаған.

Мысалы Л.Гумплович көшпелілердегі феодализмнің ерекшеліктерін айта келіп, «біз мемлекеттің ең маңызды бөлігі таптар мен сословиялардың пайда болғандығын мойындаймыз. Сондай тайпалардан мемлекет пайда болды. Тек солар ғана мемлекеттің алғы шарттары бола алады» [11] деген қорытынды жасайды. Б.Я.Владимирцов «Көшпелі феодализм» еориясында көшпелілердегі патриархалды-феодалдық қатынастар – ерекше феодализм және отырықшы, жер өңдеуші халықтардың феодализмінен мүлдем өзгеше және «ерекше өндіріс жолын» [12] құрайтындығын атап көрсеткен.

Сонымен, ғылыми-теориялық негізде, көшпелілердегі патриархалды-феодалдық қатынастар жеткілікті түрде тұрақты болды және феодалдық қатынастар пайда болып,

рулық алғашқы қауымдық құрылыстың ыдырауына сәйкес дамыды [13]. «Қазақстан осы ғасырдың бас кезіне дейін тарих көшінің табиғи даму жолында қалыптасқан құндылықтарымен біте қайнасқан тұтастығын сақтай білген дәстүрлі көшпелі қоғам еді»[14].

Ал көшпелі халықтардың мемлекеттілігінің пайда болуындағы негізгі факторға, әрдайым өз ерекшелігімен сақталып келген патриархалды жанұя мен ауылды және әдет-ғұрыпқа сіңген адамгершілік тұтастықты жатқызуға болады. «Жанұяның бұл сияқты үлгісі тарихи жаралымының табиғи негізін құраған, одан әрі қауым, ру, тайпа, тайпалар одағы, жүз, ең соңында қазақ халқы болып, табиғи қоғамдастыққа ұласып отырған»[15].

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Назарбаев Н.Ә. Тарих тоқынында. Алматы, 1999.
- 2 Чулошников А. Очерки истории казак-киргизского народа... Оренбург. Ч.1. 1924
- 3 Попов Г.А. Очерки по истории Якутии. Якутск, 1924.
- 4 Логутов Н.А. Очерк родового быта казахов... «Записки Семипалатинского отдела общества изучения Казахстана», 1929.
- 5 Потапов Л.П. О сущности патриархально-феодалных отношений у кочевых народов Средней Азии и Казахстана//Материалы конференции. Ташкент, 1955.
- 6 Семенюк Г.И. Проблемы истории кочевых племен и народов периода феодализма. Калинин, 1974. 7-бет.
- 7 Попов Л.П. Там же
- 8 Тогжанов Г. О казахском ауле. Кзыл-Орда, 1927; Погорельский П.В. и Башраков В.С. Экономика кочевого аула Киргизстана. М. 1930.
- 9 Материалы научной сессии. Ташкент, 1954. 50-60 беттер.
- 10 Семенюк Г.И. Проблемы истории кочевых племен и народов периода феодализма. Калинин. 1974. 11-бет
- 11 Бұл да сол жерде. 12-бет
- 12 Гумплович Л. СПб. 1910. 47, 120-121-беттер
- 13 Владимирцов Б.Я. Общественный строй монголов. Монгольский кочевой феодализм. Л. 1934. 10-11-беттер.
- 14 Материалы Ташкентской научной сессии. 133-бет.
- 15 Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. Алматы, 1999 23, 33-беттер.

УДК 336. 741. 28

Акаев А. М.

*к.ю.н., ассист. профессор Университета им. Сулейман Демиреля,
Каскелен, Казахстан*

amanzhol.akayev@sdu.edu.kz

ИДЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПЛЮРАЛИЗМ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ИДЕОЛОГИЯ КУЛЬТУРЫ (ПРАВОВАЯ ОСНОВА)

Abstract. In this article analyzed role of culture as basics of ideology and spirituality, the formation of the consciousness of the subject in the transition a market economy period and their compliance with generally accepted legal norms.